

na oltarnoj pregradi. Dominantno mjesto, na trokutastu zabatu, zauzima Krist kao Maestas Domini (Split — Sustjepan), ili pak Marija Orans (Biskupija). Najstariji narativni ikonografski program u skulpturi izveden je na pločama oltarne pregrade iz Svete Nediljice u Zadru s nizom scena iz Kristova djetinjstva. Istodobno se javljaju razvijeni ikonografski programi i na freskama (Istra, Dalmacija), na kojima u apsidi dominira Maestas Domini ili Deisis, a ispod nje apostoli. U skulpturi zrele romanike uz narativne kristološke i poučne teme (Bovina, Radovan) na sporednim se mjestima portala javljaju i simbolično-poučni prizori u obliku reducirana bestiarija. U XIII. st., osobito u priobalnom području, javljaju se ispod trijumfalnoga luka, u vizuri gdje je do tada stajala Maestas Domini, velika slikana raspela koja se tamo smještaju sve do XV. st. Dok je Maestas Domini predstavljala Krista kao učitelja i suca, ovdje je Krist u svojem trpljenju prikazan više kao spasitelj. — U doba gotike ikonografski se program naglo obogaćuje i razmješta po cijeloj unutrašnjosti crkve, bilo da freskama prekriva cijele unutarnje zidne stijene (Istra), bilo da se razmješta u pomičnim slikama i kipovima na pojedinim mjestima. Na dominantnome mjestu, u apsidi, sada je Majka Božja, sama ili sa svecima (rjeđe Krist), što je u stvari »demokratizacija« ranije teme Deisis. Na svodovima svetišta su evanđelisti, arhanđeli i crkveni učitelji, dok su na bočnim zidovima prizori iz života Kristova i Bl. Djevice Marije, te veliki sveci. Istodobno se pojavljaju i pokretni ikonografski prikazi, slike (najčešće poliptisi) i kipovi, uglavnom na bočnim oltarima, na kojima se najčešće prikazuju Bl. Djevica Marija i veliki sveci zaštitnici (apostoli, mučenici, Ivan Krstitelj, lokalni sveci). Teme su veoma narativno i dekorativno prikazane, s namjerom da djeluju na osjećaje. — Renesansa nastavlja tradiciju gotike; na oltarima i zidovima prevladavaju pokretni ikonografski prikazi, slike i kipovi, ali s manje naracije i manje dekora. Uz Krista i Bl. Djevicu Mariju posebno mjesto zauzimaju sveci, pomoćnici u nevoljama i bolestima. — U doba baroka, pod utjecajem protureformacije, ikonografija dobiva novi zamah i u bogatstvu prikaza i u njihovu razmještanju. Ikonografska se poruka opet vraća na zidove crkve, u freskama, a na oltarima osim same pale ikonografskoj su poruci podređeni i gotovo svi dijelovi oltarne arhitekture, s namjerom da, nasuprot protestantskom racionalizmu, što snažnije djeluje na osjećaje. Osobito su zastupljene teme Bl. Djevice Marija (Bezgrešna i Krunica), Euharistija i sveti pomoćnici u nevoljama, teme koje je protestantizam osporavao. — U XIX. i XX. st., u ikonografiji, kao i uopće u umjetnosti, vladaju historicizam i eklekticism, a osobito je prisutna neogotika. Ikonografske se teme u tome razdoblju prenose i izvan crkava, osobito se mehanički umnažaju pučke slike i kipovi od drveta i gipsa. I u tomu se razdoblju računa sa snažnim djelovanjem na osjećaje (Srce Isusovo i Marijino, Gospa Lurdska, Sv. Alojzije, Sv. Terezija i dr.), a u umjet. pogledu takvi su proizvodi često bezvrijedni.

LIT.: É. Mâle, *L'art religieux en France*, I–IV, Paris, 1890–1922. — K. Künstle, *Iconographie der christlichen Kunst*, Freiburg 1928. — L. Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, I–III, Paris 1955–59. — A. Grabar, *Christian Iconography. A Study of its Origins*, Princeton 1968. — G. Schiller, *Iconographie der christlichen Kunst*, I–III, Gütersloh 1966–71. — E. Kirschbaum, *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Herder Verlag, 1968. — A. Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1979. A. Bad.

IKONOLOGIJA, povijesnoumjetnička metoda koja proučava povijest umjetnosti kao povijest transmisije i transmutacije slika (uspostavio ju je A. Warburg a razradio E. Panofsky). Za razliku od ikonografije, koja proučava kako i kada su koji lik, oblik ili slika, nastali, i. prvenstveno otkriva značenje pojedinih slika i oblika, i zašto se oni javljaju; ikonologija prednost daje kategoriji slike, a ne kategoriji oblika. Više je zanimaju slika kao »kodirana« poruka negoli kao pojam (koncept). Slika za nju nije prikazivanje objektivne stvarnosti, nego evokacija dalekih slika nataloženih u podsvijesti. I. je kao znanstvena metoda u nas tek u začetima.

LIT.: E. Panofsky, *Ikonološke studije*, Beograd 1975. — E. Kaemmerling, *Iconographie und Ikonologie (Bildende Kunst als Zeichensystem)*, Köln 1979. A. Bad.

IKONOSTAS, visoka pregrada u ranokršč. i pravosl. crkvama, koja dijeli oltarni prostor od prostora za vjernike. U ranokršč. crkvama pregrada (*cancelli*, *kankeli*), visoka 1–1,5 m, bila je sastavljena od uzdužnih i poprečnih drvenih ili kamenih greda, a praznine između njih zatvarali su zastori ili ploče (*parapeti*). U doba gotike u SZ Europi iz pregrade se razvio *letner*. U pravosl. crkvama pregrada polako izrasta u ikonostas, koji je od XIV. st. sve bogatije rezbaren i pozlaćen. Iz Bizanta se proširio po svim zemljama istočnopravosl. kruga. Na ikonostasu su ikone poredane u više

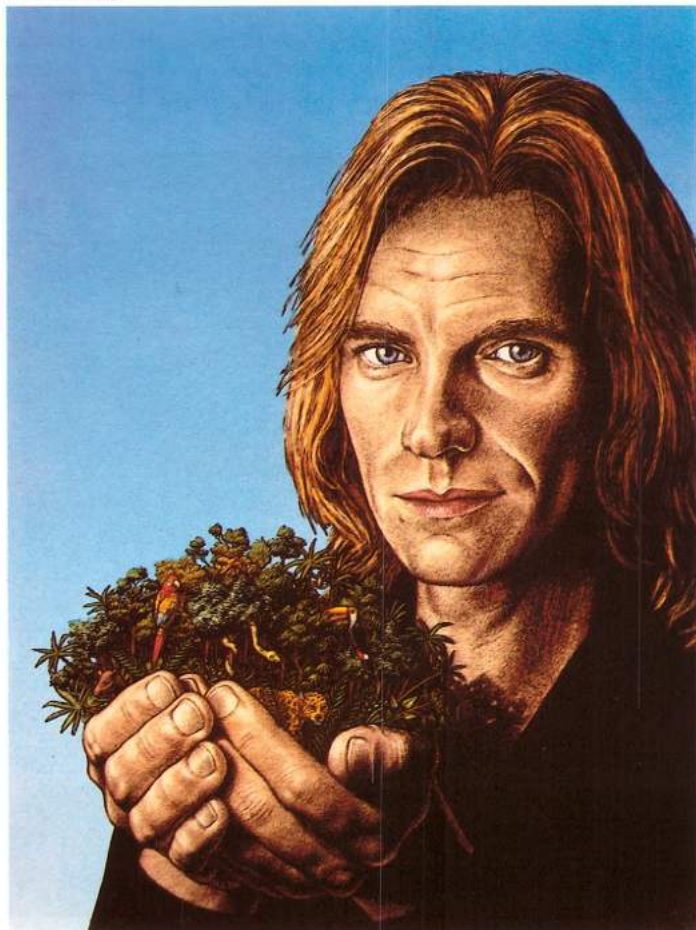
slojeva (dva do sedam) po ustaljenoj redu. U Hrvatskoj se ikonostasi pojavljuju u XVII. st., a do sred. XVIII. st. rađe se u srpsko-biz. tradiciji. Očuvan je stariji ikonostas manastira Orahovice, čije se prijestolne ikone, rad ikonografa S. Krabuleća, datiraju u 1607. Kuzman Damjanović slika ikonostase u Širokom Selu, Gornjim Sredicama (1704) i Povelicu (1705), a G. Gerasimov Moskoviter prijestolne ikone u Donjoj Kovačici (1724). U drugoj pol. XVIII. st. barokni utjecaji postupno prevladavaju tradiciju. Učenici S. Baltića iz Gornjara rađe ikonostase po crkvama u Lici (Brlog, Škare, Švica, Zalužnica, Plaški). M. Subotić, školovan u Beču, slikao je i. u Velikim Bastajima (1785). Ima više ikonostasa prijelaznoga stila majstora Joana u Boboti (1779), Josifa u Gaziji i Dardi, Trifona u Lisičinama (1780) i Rašenici (1789), Vasilija i Lazara u Pakri (1779), Bratanovića u Kovačici (1769), D. Bačevića u Sarvašu (očuvane prijestolne ikone, prenesene u Bijelo Brdo). J. Halkozović radi i. u Osijeku (1761), prijestolne ikone u Opatovcu (1772), a s J. Isajlovićem i. u Tenji (1777); J. Četirević Grabovan u Pogancu, u selu Orahovici (1775), Podgorcima (1777) i Sredicama (prenesen u Gudovac) te u Pavlovcu (1783). Kvalitetne kasno-barokne ikonostase imaju Vinkovci, Mikluševci, Borovo, Bračevci, a lijepo su rezbareni u manastiru Pakri (rad majstora Djakovića, 1774), grobljanskoj crkvi u Pakri, pa Tovarniku, Šarenggradu (rad G. Devića), Kneževim Vinogradima i Boboti. Ikonostasi A. Teodorovića u Pakracu (1800) i u Karlovcu (1813) označuju prijelaz na klasicizam.

U selima Dalmatinske zagore ima očuvanih ikonostasa koje su radili domaći ikonopisci u tradicionalnome duhu, ali ogrubljenih, rustičnih oblika (*Busovićeve dveri* iz 1704. u Biovičinu Selu). Mnogi ikonostasi sastavljeni su od ikona različita podrijetla, katkada složenih bez obzira na uobičajeni raspored.

LIT.: B. Strika, *Dalmatinski manastiri*, Zagreb 1930. — R. Grujić, *Starine manastira Orahovice*, Beograd 1939. — I. Bach, *Prilozi povijesti srpskog slikarstva u Hrvatskoj*, HZ., 1949, 2. — V. R. Petković, *Pregled crkvenih spomenika kroz povijest srpskog naroda*, Beograd 1950. — D. Kašić, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, Beograd 1971. — V. Borčić, *Zbirka ikona Odjela Srba u Hrvatskoj Povijesnog muzeja Hrvatske*, Zagreb 1974. V. Bor.

ILAKOVAC, Boris, arheolog (Zagreb, 26. IV. 1924). Studirao arheologiju u Zagrebu. Doktorirao (1976) na Filozofskom fakultetu u Ljubljani s temom *Rimski akvedukti na području sjeverne Dalmacije*. Od 1955. radi u

M. ILIĆ, *Sting*

Institutu za historijske nauke, od 1962. u Arheološkom muzeju u Zadru. Bavi se ant. arheologijom, a posebno istraživanjem rim. vodovoda. Iskapano na nizu lokaliteta, osobito u Burnumu.

BIBL.: *Prehistorijski nalazi u Zadru*, Radovi HIJZ, 1958, 2; *Dva antikna zdenca u Zadru*, ibid., 1959, 4–5; *Prilog arhitekturi i urbanizmu Jadera*, ibid., 1962, 9; *Vranska regija u rimsko doba*, ibid., 1971, 18; *Brončane svjetiljke iz Arheološkog muzeja u Zadru*, ibid., 1973, 20; *Rimski vodovodi zadarskog područja*, u knjizi: *Zadarski vodovodi*, Zadar 1976; *Apsidalni mozaik starokršćanske bazilike u Novalji*, Materijali, 1981, 18; *Prikaz kazališnih maski na predmetima iz Arheološkog muzeja u Zadru*, u knjizi: *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad 1981; *Legionsaquädukt Plavo Polje–Burnum* (Burnum II), Wien 1982; *Rimski akvedukti na području sjeverne Dalmacije*, Zagreb 1982.

J. Bil.

ILIĆ, Mirko, grafički oblikovatelj, crtač stripova (Bijeljina, Bosna i Hercegovina, 15. II. 1956). Završio Školu primijenjene umjetnosti u Zagrebu 1976. God. 1978–80. član grupe »Novi kvadrat«. Od 1975. objavljuje ilustracije u »Studentskome listu«, »Poletu«, »Startu«, »Danasu«; od 1977. surađuje s časopisima i novinama u inozemstvu »Pardon«, »Panorama« i dr. a od 1986. ilustrira tjednik »Time« i »The New York Times«.

Radi plakate za kazališne predstave »Teatra &TD« i »Jazavca« (*Šovnistička farsa*), crta stripove (*Diktator*, *Survival*). — Ilustracije radi tušem ili kredom preciznim i čistim crtežom zanimljiva i duhovita sadržaja.

LIT.: S. Križić-Rohan, Mirko Ilić (katalog), Zagreb 1992.

R.

ilustracija na str. 353

ILJANIĆ, Mira, povjesničarka umjetnosti i arheolog (Zagreb, 4. II. 1915). Diplomirala u Zagrebu 1938. Kustosica i direktorica (1957–73) Gradskoga muzeja u Varaždinu. Istražuje kulturnu povijest, urbanizam i umjetnost, napose Varaždina, Osijeka i Slavonskoga Broda.

BIBL.: *Prilog istraživanju renesansne pregradnje varaždinske tvrđe u 16. st.*, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, 1961; *Sarkofag Julija Viktorija Quadrata*, Bulletin JAZU, 1961, 1–2; *Prilog historijsko-urbanističkoj dokumentaciji Varaždina od postanka do 16. st.*, Peristil, 1963–64, 6–7; *Historijska jezgra Varaždina prema planu iz 1767.*, Bulletin JAZU, 1964, 1–2; *Arhitektura secesije u Varaždinu*, ibid., 1967–74, 1–3; *Prilog istraživanju oslikanog pokućstva kod nas*, ZNŽO, 1971, 45; *Prilog dokumentaciji tvrđave Slavonki Brod* (s. M. Mirković), Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1975; *Prilog dokumentaciji o građevnoj povijesti osječke tvrđe na prijelazu sedamnaestog na osamnaesto stoljeće* (s. M. Mirković), ibid., 1978–79; *Domenico de Lallo und sein Kreis an der Windischen Grenzen*, Festschrift zum 70-Jahres Jubiläum des Univ. Prof. Dr. Fritz Posch, Graz 1981.

R.

ILIRI, skupina plemena indoeur. podrijetla, koja je u prapovijesno (brončano i željezno) i rim. doba nastavala područje Z dijela Balkanskoga poluotoka. Na osnovi podataka ant. pisaca, posebice Apijana, može se zaključiti da su Iliri živjeli na prostoru između I Alpa i Dunava na sjeveru, Jadranskoga i Jonskoga mora na zapadu, Epira na jugu te Morave i Vardara na istoku. Te se granice, međutim, ne mogu smatrati sigurnima, jer je danas nemoguće jasno razlikovati ilirska od susjednih plemena. Isto se tako ne

mogu sa sigurnošću rekonstruirati sve faze etničkoga formiranja ilir. plemena, ali se danas općenito smatra da su ona nastala u dugotrajnu procesu miješanja i sažimanja neolitičkih i eneolitičkih populacija te Indoeuropljana, koji su se u ove krajeve doselili početkom metalnoga doba. U posljednjim stoljećima brončanoga doba, kada se već može govoriti o Ilirima u Z dijelu Balkana, i u prvim stoljećima željeznoga doba pa sve do sred. ← I. tisućljeća Iliri razvijaju umjetnost u kojoj prevladava afektivnost, i to uglavnom geometrijski motivi (trokuti, rombovi, kružnice, spirale i dr.). Ti se motivi susreću najčešće na kovinskim ukrasnim i upotrebnim predmetima, ali i na keramičkim posudama. Premda postoje lokalne razlike u toj geometrijskoj umjetnosti, one nisu tako velike da bi se moglo govoriti o različitim geometrijskim stilovima na ilir. području. Već se u ←VI. st. počinje jače osjećati utjecaj helenske umjetnosti, koji je prodirao bilo izravno dolinama Vardara i preko grč. kolonija na Jonskome i juž. dijelovima Jadranskoga mora, bilo preko etrurske i drugih kultura u Italiji. Pod utjecajem helenske antropomorfne umjetnosti, ali i razvitkom lik. umjetnosti kod samih Ilira, pojavljuje se u raznim dijelovima ilir. zemlje niz vrijednih umj. ostvarenja.

Na prijelazu ←VII/←VI. st. pojavljuje se u najsjevernijim ilir. krajevima tzv. *situlska umjetnost*, koja traje sve do ←IV. st., a jedan je od najzanimljivijih fenomena ilir. prapov. umjetnosti. Naziv je dobila po brončanim situlama (vjedrima s poklopcem), raskošno ukrašenima prizorima iz svakodnevnoga života, prikazima raznih životinja te geometrijskim i drugim ornamentalnim motivima izrađenim tehnikom iskucavanja. Takvi su prikazi nađeni i na ukrasnim pojasnim pločicama, rjeđe i na kacigama i drugim predmetima. Situlska se umjetnost širila s etrurskoga na balkansko područje. Najljepši je proizvod te umjetnosti znamenita situla iz Vača kraj Litije. Važni proizvodi te umjetnosti pronađeni su i u Magdalenskoj gori, Novome Mestu, Stični i u nekim drugim mjestima u Sloveniji, a takvi su predmeti otkriveni u manjem broju i u Istri (Nezakcij kraj Pule). Dokazano je da su izrađeni na ilir. području, a pretpostavlja se da su radionice bile u Novome Mestu i Magdalenskoj gori, a možda i u nekim drugim mjestima. Ipak se mnogi motivi s metalnih posuda i drugih predmeta teško mogu dovesti u vezu sa životom Ilira kakav je poznat na osnovi arheol. nalaza. Krilate mitološke životinje na predmetima upućuju na zaključak da su bar neki od tih proizvoda djelo stranih majstora, koji su na poziv obogaćene ilir. aristokracije radili na ilir. tlu. Ti su majstori najvjerojatnije dolazili iz S Italije, iz područja oko donjega toka rijeke Pad, gdje su otkriveni mnogi slični proizvodi situlske umjetnosti, a u tome je području došlo do stapanja umjetničkih i kulturnih elemenata iz Grčke, Etrurije i autohtonoga stanovništva.

Pod utjecajem te umjetnosti razvila se na području plemena *Japoda* izvorna domaća lik. umjetnost na kamenim urnama, otkrivenima u okolici Bihaća. Tehnikom urezivanja izrađeni su različiti prizori povezani s kultom pokojnika i pogrebnim običajima. Najljepši primjerci potječu iz Ribića i Jezerina, a datiraju se od ←V. st. sve do rim. doba. Japodi su osim toga stvorili i mnoga druga umjetnička djela, zanimljiva za upoznavanje njihove umjetnosti i religije, npr. brončane stilizirane antropomorfne privjeske iz Kompolja, Prozora i drugih mjesta u Lici, razne figuralne privjeske u obliku životinja, aplikacije na pektoralima i kopčama i sl. Posebno su vrijedne jantarne figurice otkrivene u Kompolju, očigledno uvezene iz susjedne Italije.

Vrlo značajnu umjetnost stvorili su *Histri* u današnjoj Istri. Iskapanja u njihovu glavnome gradu Nezakciju kraj Pule otkrila su niz kamenih kipova gotovo naravne veličine, koji su očigledno pripadali nekomu monumentalnom ilir. svetištu iz ←V/←IV. st. Među njima se posebice ističu kipovi gole žene, konjanika, te golih mladih muškaraca. Ta je osebujna i na ilir. tlu jedinstvena umjetnost nastala pod utjecajem helenske umjetnosti, koja je preko Italije stigla među sjeverne Ilire. U Nezakciju su otkriveni i kameni blokovi s uklesanim ukrasima u obliku spirale i meandra, što je neke istraživače navelo na pomisao da je cijela ta umjetnost u Istri nastala potkraj ←II. tisućljeća pod utjecajem mikenske umjetnosti.

U ostalim dijelovima Balkana koje su nastanjivali, I. se dugo nisu odvajali od tradicionalne geometrijske umjetnosti — u nekim krajevima sve do dolaska Rimljana. Tu i tamo, pod utjecajem iz helenskoga svijeta, ilir. umjetnici polako mijenjaju stare, naslijeđene umjetničke oblike. Brže je taj proces tekao u J ilir. krajevima — u današnjoj Albaniji, gdje su I. vrlo rano (←VIII. st.) prihvatili na svojemu tlu grč. koloniste od kojih su naučili

ŽENSKA GLAVA
OD JANTARA IZ
KOMPOLJA. Zagreb,
Arheološki muzej